

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیری در پزشکی نیاکان

دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
دانشکده بهداشت و ایمنی
دوره‌های عالی بهداشت عمومی (MD.MPH)

دکتر حسین حاتمی

۹۹-۱۳۹۸

انتظارات نسل حاضر از کتاب قانون در طب ابن سینا؟

آیا در آغاز هزاره دوم تألیف قانون در طب، انتظار داریم:
کلیه مطالبی که در مورد آناتومی، فیزیولوژی، تشخیص و
درمان بیماری‌ها و پیشگیری و بهداشت در کتاب قانون،
درج شده است دقیقاً همان مطالبی باشد که امروزه در کتب
جدید پزشکی یافت می‌شود؟

انتظارات نسل حاضر از کتاب قانون در طب ابن سینا؟

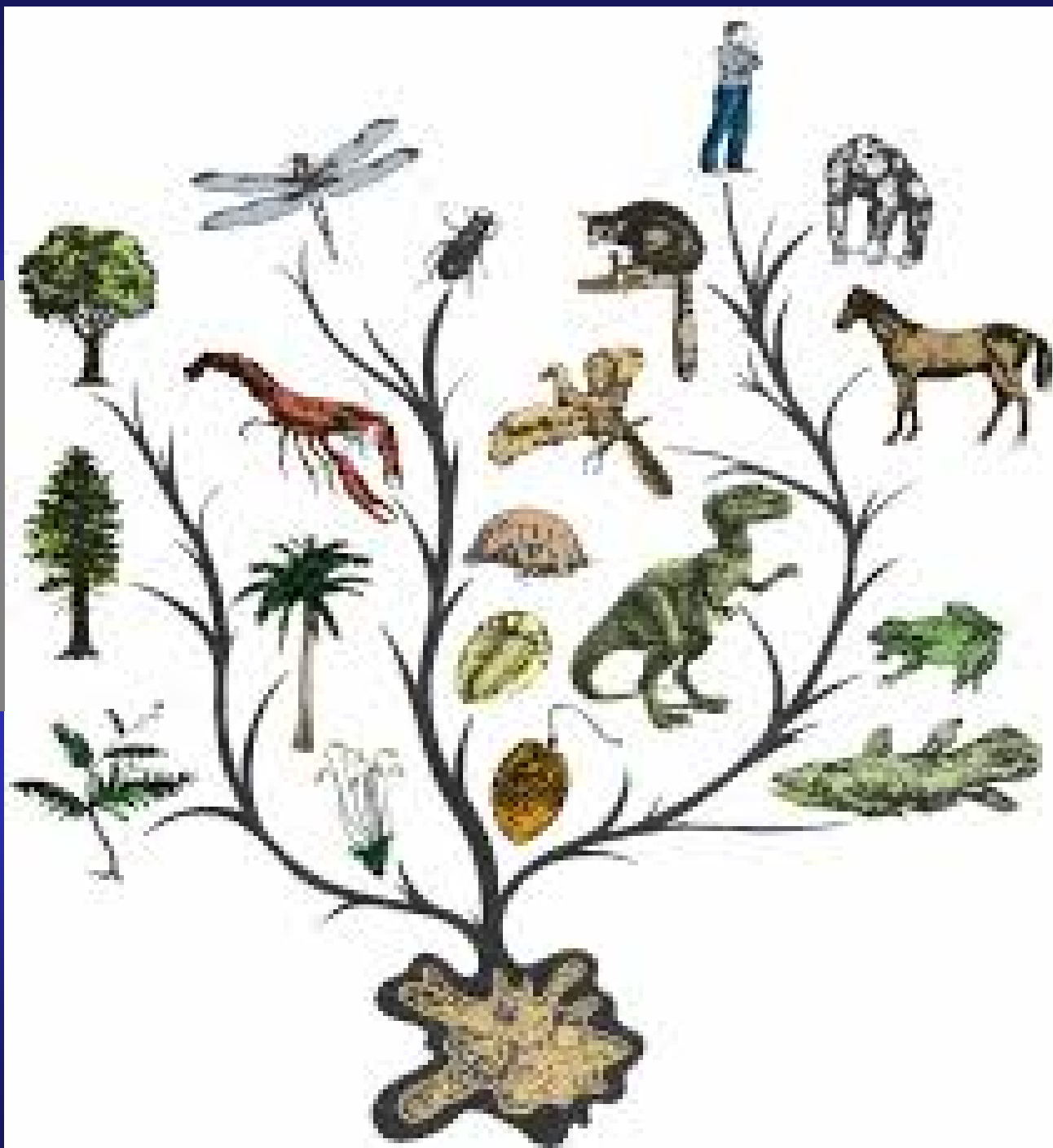
آیا در آغاز هزاره دوم تألیف قانون در طب، انتظار داریم:
با توجه به نبود فناوری لازم به منظور اثبات یا رد فرضیات
مرتبط با علّیت و ارتباط عوامل مختلف با سلامت و بیماری
انسان‌ها کتابی که یک‌هزار سال قبل در چنین شرایطی تألیف
شده است امروزه دیگر جایگاهی در محافل دانشگاهی
نداشته باشد؟

انتظارات نسل حاضر از کتاب قانون در طب ابن سینا؟

آیا در آغاز هزاره دوم تألیف قانون در طب، انتظار داریم:
بسیاری از مطالب مندرج در کتاب قانون، به منزله دیکته
غلطی باشد که اگر یکهزار سال قبل نوشته نمی شد هرگز
غلط بودن آن مشخص نمی گردید و برای اصلاح آن نیز
تلاش نمی شد! و فناوری، پیشرفت نمی کرد!

دیکته نانوخته غلط ندارد

پزشکی به منزله
مهندسی دستگاهی
است که به دستان
مبارک خداوند،
ساخته شده است

سیری در پزشکی نیاکان

پزشکی به منزله مهندسی
دستگاهی است که به دستان
مبارک خداوند، ساخته شده
است

در نتیجه:

- منابع پزشکی نیاکان در چنان جایگاهی قرار دارند
- پزشکی و بهداشت در چنین جایگاهی قرار دارد

سیری در پزشکی نیاکان

۱- ارتباط اعتقادات مذهبی و امور پزشکی و بهداشت

۲- آمیختگی پزشکی و خرافات

۳- آمیختگی پزشکی و باورهای توحیدی

۴- نقش ادیان توحیدی در توسعه علوم

۵- تاکید بر نقش اسلام در توسعه علوم پزشکی

سیری در پزشکی نیاکان

- تطبیق ادیان توحیدی با فطرت انسان
- توجه اسلام به شناخت و معرفت نفس
- تاکید بر اهمیت علوم دینی و پزشکی
- خارج کردن دانش از انحصار اشراف و همگانی کردن آن
- توصیه‌های اکید بر بهداشت و برنامه ریزی برای پیشگیری نخستین (primordial prevention) ⁸

سیری در پزشکی نیاکان

انسان سازی

مکاتب توحیدی

- منابع پزشکی نیاکان از نظر علمی در چنان جایگاهی قرار دارند
- محقق و دانشجوی پزشکی و بهداشت در چنین جایگاهی قرار دارد
- منابع پزشکی نیاکان از نظر عقیدتی در چنان جایگاهی قرار دارند

سیری در پزشکی نیاکان

• طلوع خورشید وجود فردوسی

خردگرایی استاد

• طلوع خورشید وجود ابن سینا

بهداشت گرایی استاد

• جامعه نگری پزشکی نیاکان و پزشکی و

بهداشت در نظم و نثر فارسی

• روح امید در شعر فارسی و از جمله در دیوان

پروین

سیری در پزشکی نیاکان

منابع پزشکی

نیاکان

- طب ایرانی، هندی، مصری، یونانی ...
- الحاوی، کامل الصناعه، قانون، ذخیره ...

دائرة المعارف‌های اصلی طب سنتی

- ۱ - الحاوی (رازی، ۹۲۵-۸۶۵ م)
- ۲ - کامل الصناعه (اهوازی ۹۹۴-۹۳۰ م)
- ۳ - قانون در طب (ابن سینا ۱۰۳۳-۹۸۰)
- ۴ - ذخیره خوارزمشاهی (جرجانی ۱۱۳۶-۱۰۴۲ میلادی)

فاصله زمانی بین تالیف کتب چهارگانه اصلی پزشکی نیاکان

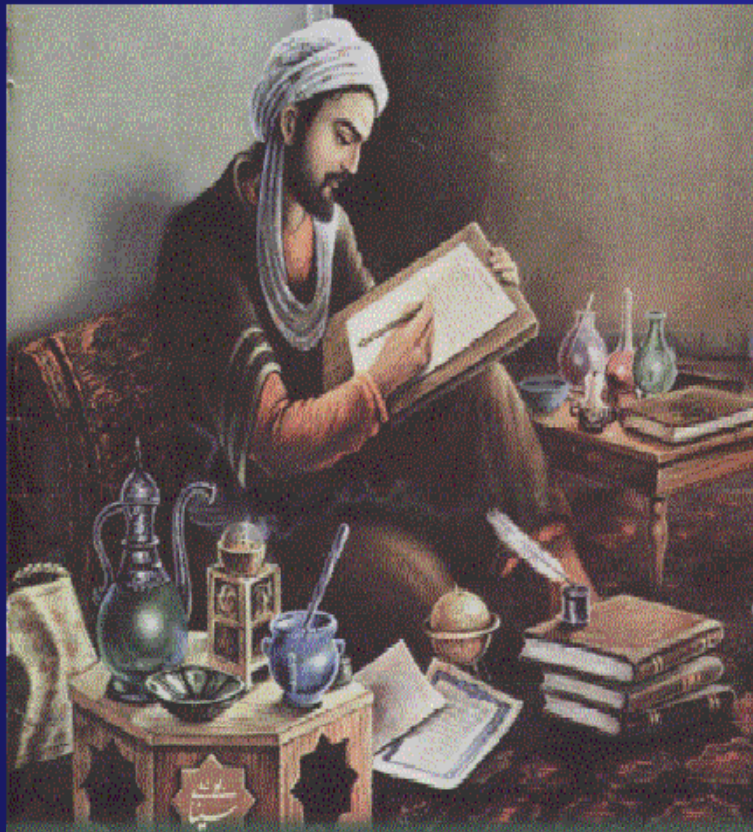
فاصله زمانی بین رازی و اهوازی حدود ۷۰ سال و

فاصله زمانی بین اهوازی و ابن سینا حدود ۵۰ سال و

فاصله زمانی بین ابن سینا و جرجانی تقریباً ۸۰ سال
بوده است

فاصله الحاوی رازی تا ذخیره خوارزمشاهی = ۲۰۰ سال).

تکنولوژی پژوهش در زمان ابن سینا؟

- پیشرفت علوم تجربی به دلیل نبود ابزار لازم و فناوری کاراً بسیار کند بود
- اختلاف اندکی بین بسیاری از مطالب مندرج در دایره المعارف‌های چهار گانه پزشکی نیاکان (حاوی، کامل، قانون، ذخیره) یافت می‌شود.

فاصله زمانی بین تالیف کتب چهارگانه اصلی پزشکی نیاکان

■ به علت نبود ابزار و تکنولوژی، پیشرفت علم پزشکی نیز به کندی صورت میگرفت.

■ به طوری که تقریباً تمامی مطالب مربوط به فیزیولوژی، آناتومی، علل بیماریها و تشخیص و درمان آنها در دایره المعارف های اصلی پزشکی (حاوی، کامل، قانون و ذخیره) که به فاصله دو قرن، تالیف شده اند شبیه یکدیگر میباشد.

سرعت پیشرفت پزشکی، پس از انقلاب صنعتی

پس از انقلاب صنعتی و پیشرفت های تکنولوژیک و تولید و تکامل ابزارهای پژوهش در علوم پزشکی و بهداشت، بر سرعت پیشرفت این علوم هم افزوده شد.

در چنین شرایطی بسیاری از باورهای پزشکی، منسوخ شد و بسیاری از آنها تکامل پیدا کرد و باعث شکل گیری طب فعلی (پزشکی جدید) شد.

بنا براین طب فعلی از تکامل طب قدیم حاصل شده است.

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

- * آیا در چنین شرایطی دیگر طب سنتی و از جمله، منابع اصلی پزشکی نیاکان، کارایی ندارد؟
- * آیا میتواند جایگزین طب جدید شود؟
- * آیا پزشکی نیاکان، هنوز میتواند به کمک طب جدید بیاید و کمبودها و نقایص آن را ترمیم کند؟
- * آیا میتواند به عنوان طب پشتیبان یا طب مکمل، مطرح باشد؟

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

✓ در حقیقت چنین اتفاقی در طول تاریخ پزشکی و بهداشت، رخ داده است

✓ بنا بر این نباید با دگماتیسم، انتظار داشته باشیم صحت تمام مطالبی که در منابع پزشکی نیاکان نوشته شده است همچنان به قوت خود باقی باشد و امروزه نیز بتوانیم با خاطری آسوده از آنها استفاده کنیم.

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

نحوه استفاده صحیح از منابع و
تجربیات پزشکی نیاکان

جایگاه فعلی پزشکی نیاکان

✓ آیا از طب سنتی، الزاما به همان شیوه‌های سنتی باید استفاده کرد؟

✓ آیا شیوه‌های پژوهشی پزشکی نیاکان در زمان قدیم با طب جاری متفاوت بوده است؟

✓ آیا شیوه‌های پژوهشی پزشکی نیاکان در حال حاضر با شیوه‌های نوین، متفاوت است؟

✓ آیا در Text های معروف دانشگاهی به طور

✓ جدی، به موضوع طب سنتی، پرداخته شده

است؟

جایگاه فعلی پزشکی نیاکان

✓ آیا در Text های معروف دانشگاهی به طور جدی، به موضوع طب سنتی، پرداخته شده است؟

در کتاب داخلی هاریسون ۲۰۱۵؟

✓ در کتاب فوق تخصصی عفونی مندل ۲۰۱۵؟

✓ در کتاب داخلی آکسفورد ۲۰۱۴؟

✓ در کتاب زنان و زایمان نواک؟

Harrison, 2018. PP 3462-66

469

Complementary, Alternative, and Integrative Health Approaches

Josephine P. Briggs

فرازهایی از کتاب هاریسون ۲۰۱۸

- The search for health includes **many beliefs and practices that are outside conventional medicine.**
- Physicians are important sources for information and guidance about health matters
- Our patients also rely on a wide range of other sources including **family and friends, cultural traditions, alternative practitioners, and increasingly the Internet, popular media, and advertising.**

شیوه‌ها و باورهای فراتر از پزشکی رایج؟

Mandell, 2015

Complementary and Alternative Medicines for Infectious Diseases

Jonathan Berman

فرازهایی از کتاب مَندِل ۲۰۱۵

- A **defining feature** of alternative and traditional medicines is that: they are in **widespread use**, irrespective of prior demonstration of safety and efficacy.
- Despite the dramatic advances in health over the past 2 centuries through conventional medicine, **people have not abandoned their penchant for traditional medicinals.**

فرازهایی از کتاب مَنَدِل ۲۰۱۵

- Alternative medicines are sometimes marketed in such a way as to suggest:
- **Efficacy** without substantial **side effects**,
- Are often **easily acquired** at health food stores without prescription,
- And **may be recommended** by alternative practitioners.

Oxford, 2014

OXFORD HANDBOOK OF CLINICAL SPECIALTIES

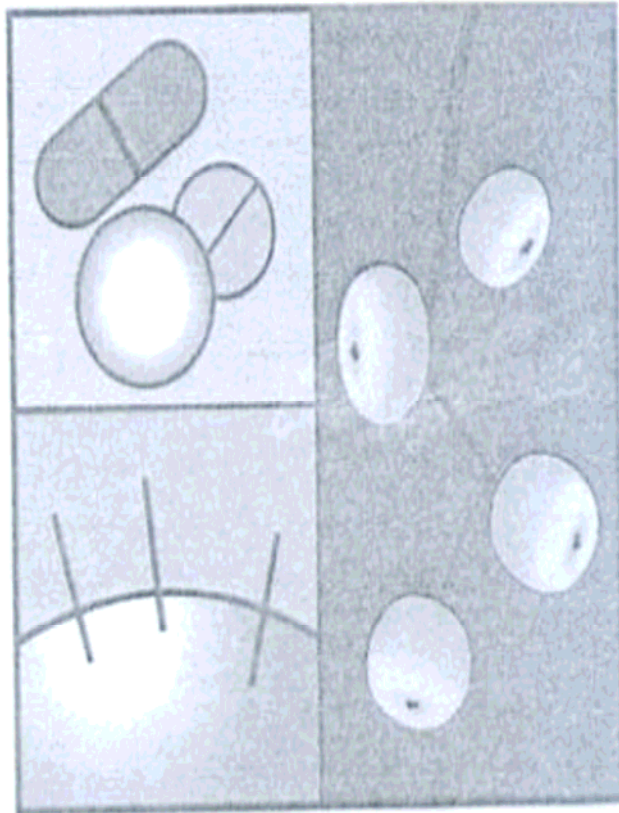
NINTH EDITION, 2014

Sustainability, and alternative/holistic medicine

فرازهایی از کتاب آکسفورد ۲۰۱۴

- **We need to know about alternative** medicine to understand our patients' undeclared distress, which use of these treatments is so often a sign of ...
- We can also **advise on the safety** of various therapies.
- We must also learn from therapists about **patient-centred care**, and the sustainability of healthcare.

Novak, 2012

طب مکمل

برک و نوک ۲۰۱۲

Tracy W. Caudet

Novak, 2012

جدول ۱ - ۱۳: پنج حوزه طب مکمل و جایگزین

نمونه ها	حوزه ها
طب هومیوپاتیک، طب ناتوروپاتیک، طب سنتی چینی، آیورودا	سیستمهای طب جایگزین
مدیتاسیون، نماز و دعا، بهبود ذهنی، روشهای بدیع (هنر، موزیک، رقص)	مداخلات ذهن - بدن
مکملهای غذایی، محصولات گیاهی	درمانهای مبتنی بر بیولوژی
کایروپرکتیک یا مانیپولاسیون استئوپاتیک، ماساژ	روشهای مانیپولاتیو و مبتنی بر بدن
درمانهای بیوفیلد، مانند Reiki , qi gong لمس درمانی درمانهای بیوالکترومغناطیسی، مانند میدانهای ضربان دار (pulsed field). میدانهای مغناطیسی، میدانهای AC یا DC	روشهای انرژی درمانی

فرازهایی از کتاب ژنیکولوژی نوواک

- ما به عنوان پزشکانی که مطابق تمایل و تعهد خود مسؤل ارایه بهترین مراقبت‌های ممکن هستیم، مسؤلیت داریم به بیماران خود در مورد تمام درمان‌های مفید **آگاهی** بدهیم.
- هر پزشکی باید همراه بیمار خود، عقاید خویش را در مورد استفاده مناسب از درمان‌های CAM مشخص کند.
- ما باید در مورد موضوع نیاز به شواهد، ثابت قدم باشیم و از همان میزان شواهدی که برای توجیه مداخلات مرسوم لازم هستند، برای رویکردهای CAM نیز استفاده کنیم.

فرازهایی از کتاب ژنیکولوژی نوواک

- خطرها و مزایای بالقوه باید بدقت ارزیابی شوند و قطعاً قانون «آسیب رسان نبودن درمان» باید راهنمای ما در این زمینه باشد.
- از بسیاری جنبه ها، ما از نظر وارد کردن رویکردهای مناسب CAM در حرفه تخصصی ژنیکولوژی، در چالش انگیزترین زمان به سر می بریم.

چه کسانی از رویکردهای
تشخیصی - درمانی سنتی،
استفاده می کنند؟

Complementary and Alternative Medicine (CAM)

- **Who uses it?**
  - **36% of adults** in U.S. used CAM
  - More **women** than men
    - People with **higher education** levels
    - Former **smokers**
    - People with back, neck, head, joint aches or other painful conditions
    - Those with gastrointestinal disorders or sleeping problems

The WHO Traditional Medicine Strategy 2014–2023

- _ was developed and launched in response to the World Health Assembly resolution on traditional medicine (WHA62.13).
- The strategy aims to support Member States in developing proactive policies and implementing action plans that will strengthen the role traditional medicine plays in keeping populations healthy.

جایگاہ فعلی منابع پزشکی نیاکان

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

برای سهولت بیان مسأله، علم و هنر پزشکی را به درخت تنومندی تشبیه می‌کنیم که از آغاز پیدایش بشر و از زمانی که درد و بیماری به سراغ انسان‌های اولیه آمده است کاشته شده و در سراسر جهان بوسیله دانشمندان تمامی اعصار، مخصوصاً ایران باستان، هند، چین و یونان باستان آبیاری گردیده است

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

با تشریح ریشه‌های این شجره طیبه
میتوان به نقش قانون ابن سینا و سایر
منابع اصلی پزشکی نیاکان پی برد.

بطوری که با مطالعه متن کتاب مزبور، به
سه نوع مطلب که یادآور سه نوع ریشه
است بر میخوریم؛

ریشه‌های پوسیده،

ریشه‌های از کار افتاده

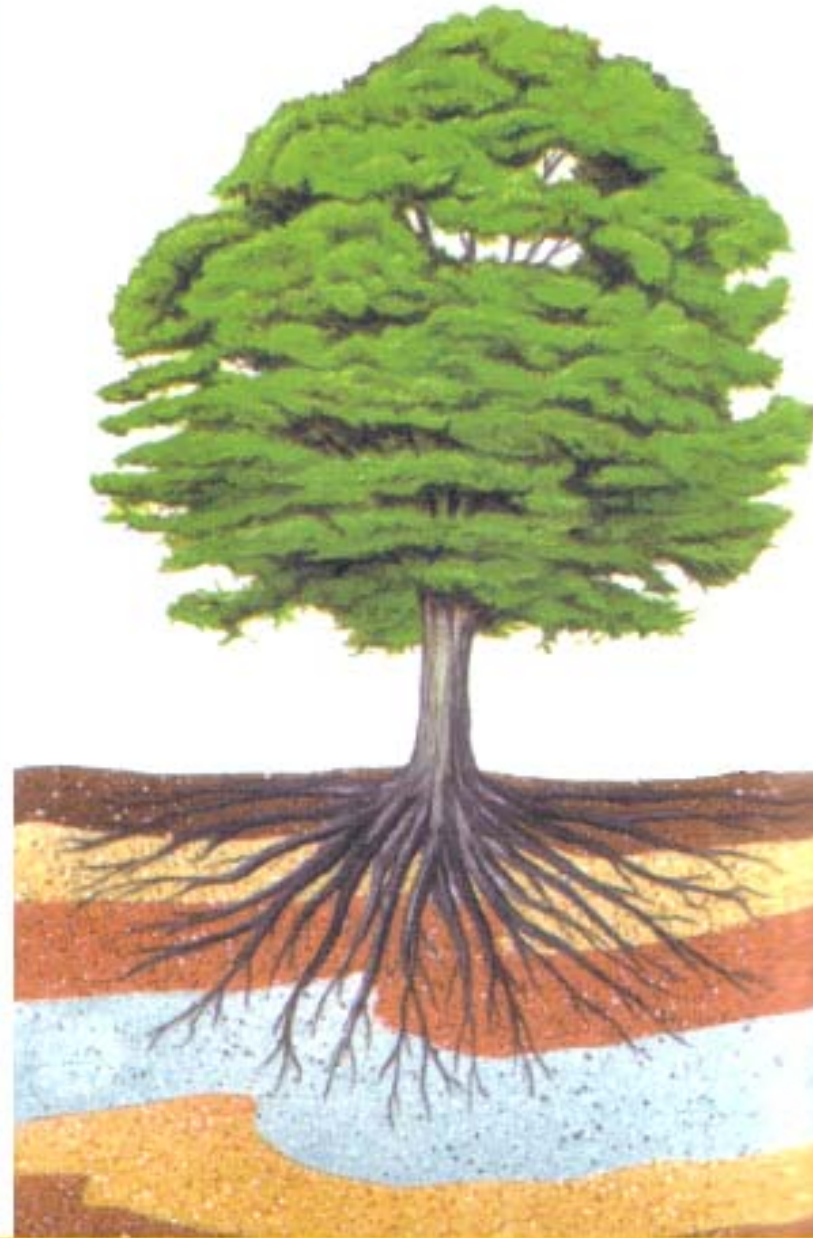
ریشه‌های فعال

Current Medicine

طب نوین

Traditional Medicine

طب سنتی

Traditional Medicine

Decayed roots

ریشه‌های پوسیده

Disabled roots

ریشه‌های از کار افتاده

Active roots

ریشه‌های فعال

The Relationship Between Traditional Medicine and New Medicine

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

□ منظور از ریشه های پوسیده، آن دسته از باور های پزشکی است که از قبل از ابن سینا نیز وجود داشته ولی حتی در آن زمان نیز بوسیله این دانشمند افتخار آفرین قابل قبول نبوده و صراحتاً مردود اعلام گردیده

□ مثلاً: خوراندن خون سگ هار به انسانِ هارگزیده را ابن سینا مردود اعلام کرده

□ و اثرات ضد جادویی گیاه عوسج را بنا به زعم گروهی از مردم، یادآور شده بدون اینکه بر آن صحه بگذارد و مورد تایید قرار دهد. ولی در عین حال در متن کتاب قانون، به آن اشاره شده است.

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

□ منظور از ریشه های از کار افتاده، باورها و تجربیات موفقیت آمیز گذشتگان است که امروزه در سایه پیشرفتهای علمی و بهره گیری از تکنولوژی نوین، جای خود را به باورها و شیوه های جدید داده است

□ نظیر نسخه های پیچیده و مشکل ابن سینا برای درمان سل، درمان جذام، درمان مننژیت . . . و درمان بسیاری از بیماریهای عفونی دیگر که ...

□ امروزه با آنتی بیوتیک های بسیار موثر فعلی با موفقیت هرچه بیشتر انجام می شود و به طور کامل جای درمان ها و داروهای سنتی را گرفته است

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

□ بنابراین چنین ریشه هایی رسالت و نقش خود را ایفا کرده و زمینه ساز رشد و نمو ریشه های جدیدی در اعصار بعدی شده اند

□ اینک نه تنها بعنوان یک سند تاریخی، موجودیت خود را حفظ کرده اند بلکه

□ سوژه های تحقیقاتی بسیار مناسبی برای پژوهشگران رشته های داروسازی و پایان نامه های فارغ التحصیلان این رشته ها را تشکیل میدهند تا شاید بتوانند ...

□ با کشف فرمولاسیون آنها داروهای سالم تر و موثرتری را به جهان پزشکی، عرضه کنند و حتی جایگزین داروهایی کنند که عوامل عفونتزا نسبت به آنها مقاوم شده اند ...

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

□ منظور از **ریشه‌های فعال**، مطالب زنده و پویا و قابل استناد فعلی در متن کتاب قانون و سایر منابع پزشکی نیاکان است که ...

□ بعضی از آنها را پس از گذشت بیش از هزار سال، هم‌اکنون در دهه دوم هزاره سوم میلادی نیز میتوان با سربلندی و افتخار در محافل پزشکی و بهداشت، مطرح، در کتاب‌های درسی پزشکی، مورد استناد و در کلاس‌های پزشکی و بهداشت، تدریس نمود

جایگاه فعلی منابع پزشکی نیاکان

□ در صدر اینگونه مطالب میتوان به تفکر بهداشتی ابن سینا و سایر پیشکسوتان، در مورد تعریف بهداشت، بهداشت محیط، بهداشت مادر و کودک، بهداشت سالمندان، بهداشت مسافران، اهمیت بهداشتی ورزش،

□ نکات آموزنده ای در خصوص برخی از بیماری های عفونی و ... اشاره نمود و در تالیف مقالات و کتب درسی پزشکی و بهداشت به آنها استناد کرد.

سیری در پزشکی نیاکان

- ۱- سبک نگارش قانون در طب ابن سینا،
- ۲- جایگاه فعلی قانون،
- ۳- مسخ و ترور شخصیتی ابن سینا،
- ۴- لزوم معرفی چهره واقعی استاد:

توسط رقبا، توسط دشمنان اسلام و ایران، توسط دلسوزان بی‌خرد،

ابن سینا به عنوان یک استعداد درخشان واقعی

✓ به راستی ابن سینا اهل کجاست؟

✓ آیا همشهری اهوازی، رازی، ابوریحان و جرجانی

نیست؟

✓ آیا هم‌محلّی بقراط و جالینوس و دیسقوریدوس

نیست؟

✓ آیا همکار لوئی پاستور و سیدنهام نیست؟ آیا یک

ایرانی (ایران قدیم) بخارایی (ازبکستان فعلی) موحد

متعلق به تمامی جهانیان پرتلاش متوکل افتخارآفرین

قابل اقتباس **تکرارپذیر** قابل همانندسازی نیست؟

ابن سینا به عنوان یک استعداد درخشان واقعی

- حال که معلوم شد ابن سینا کجایی است!
- آیا ما که از نظر ژنتیکی نسبت به سایر مردم جهان به او نزدیکتر و همزبان و هم‌مذهب اویسیم، به راستی هم‌فکر و هم‌مسیر او نیز هستیم؟
- آیا ما نیز از نظر طرز تفکر و جایگاه سازمانی، هم‌کشوری او، هم‌استانی، هم‌شهری او، هم‌محلی او و هم‌کار اویسیم؟

ابن سینا به عنوان یک استعداد درخشان واقعی

○ آیا ما نیز اگر مطلبی را سی و نه بار خواندیم و نفهمیدیم همچون ابن سینا ناامید نمیشویم و یکبار دیگر نیز می‌خوانیم؟

○ آیا ما نیز هرگاه به مشکلی بربخوریم که از حل آن عاجز بمانیم همچون او نماز می‌گزاریم و از خداوند منان در حل آن مشکل کمک می‌خواهیم؟

○ آیا ما نیز همچون او بهداشت گرا و پژوهش‌محوریم؟

ابن سینا به عنوان یک استعداد درخشان واقعی

• آیا ما نیز تصمیم داریم با نوآوری و شکوفایی، برای دینمان، کشورمان و جهان پزشکی و بهداشت، افتخار بیافرینیم؟

• آیا به این نتیجه رسیده‌ایم که با توجه به دارا بودن الگوهای افتخارآفرینی همچون ابن سینا، ما نیز به عنوان یک نفر از وارثان ایران پهناور باستانی، همچون او می‌توانیم به قله‌های رفیع معرفت دست یابیم و قدمی در راه احیای این تمدن ریشه‌دار و افتخارآفرین برداریم؟

ابن سینا به عنوان یک استعداد درخشان واقعی

«ابوعلی حسین بن عبدالله ابن سینا: اعجوبه دهر و نادره روزگار، کسی است که شناختنش یک عمر و شناساندنش کتابی بسیار قطور می‌خواهد

شهید مطهری

- **Hussein ibn Abdollah Ibn Sina: monster rarity and universe of time, whose know wants a long life and his introduce needs a very thick book**

ابن سینا: اعجوبه دهر و
نادره روزگار، کسی است
که شناختنش یک عمر و
شناساندنش کتابی بسیار
قطور می خواهد (خدمات متقابل
اسلام و ایران شهید مطهری)

سلام بر استاد و پدرمان ابن سینا

سلام بر او که شکوفایی هوش و استعداد
انسان خداجوی متوکل و تلاشگر را به
نمایش گذاشت و پیام جاوید بهداشت
گرایی و پژوهش محوری را به تمامی
جهانیان، ابلاغ نمود

مناجات حكيم جر جاني

الهم وفقنا لها تحب و ترضى

منابع الکترونیکی پزشکی نیاکان:

شامل الحاوی رازی، کامل الصناعه اهوازی، قانون ابن سینا، ذخیره جرجانی و سایر منابع اصلی، تاریخ پزشکی، اوستا، تورات، انجیل، قرآن منظوم ...

۱- **سایت گوگل:** <https://sites.google.com/site/drhatamilibrary6/index-traditional>

توضیح این که برای گشودن سایت گوگل در بعضی از مناطق کشور، نیاز به فیلتر شکن، میباشد! زیرا این سایت، توسط شرکت گوگل در جمهوری اسلامی ایران با محدودیتهایی مواجه است. شما میتوانید در کامپیوترهای شخصی خود اعم از لپتاپ و دسکتاپ، با فعال کردن Browsec در محیط گوگل کروم، این محدودیت را برطرف کنید.

https://t.me/traditional_med

۲- پیام رسان تلگرام:

https://eitaa.com/traditional_med

۳- پیام رسان ایتا:

<https://sapp.ir/tradimed>

۴- پیام رسان سروش:

منابع الکترونیکی کتاب جامع بهداشت عمومی

نسخه الکترونیک بهداشت عمومی

* در پیام رسان سروش https://sapp.ir/public_health_hatami

* در پیام رسان ایتا https://eitaa.com/textbookofpublichealth_drhatami

* در پیام رسان تلگرام https://t.me/public_health_hatami

* در سایت گوگل

https://sites.google.com/site/persiantextbookofpublichealth/textbook-of-public-health/public_health_index1-htm